

PREDGOVOR

Ova knjiga postoji samo u ovom prevodu, kao *knjiga* ne postoji u originalu. Ona je izbor iz tekstova Alberta B. Lorda. koji dosad nisu prevedeni ni na jedan jezik. Šest od njih je objavljeno u Lordovoj knjizi *Epic Singers and Oral Tradition* (Cornell University Press, 1991), jedan, pod naslovom "Dve verzije teme *ponoćne posete* u pesmi Ženidba Smailagić Meha", u njegovoj knjizi *The Singer Resumes the Tale* (Cornell University Press, 1995), i jedan ("Homer i Huso") u časopisu *Transactions and Proceedings of the American Philological*, u tri nastavka, vol. 67 (1936), vol. 69 (1938) i vol. 79 (1948). Ovdje ih nudimo i kao dopunu Lordove čuvene knjige *The Singer of Tales*, koja je kod nas objavljena pod naslovom *Pevač priča* u dva izdanja (Biblioteka XX vek, 1990. i Biblioteka XX vek i Kulturni centar Novi Pazar, 2022).

Prilike u kojima danas živimo nisu naklonjene knjigama kakva je ova. Ona će, po svoj prilici, ostati za čitanje *po kućama*. U tome će biti slična pjesma o kojima govori. Te su pjesme njegovane po kućama i kahvama, za ramazanskih večeri, a vlast ih je držala daleko od škola i edukacijskih ustanova, da ne

bi remetile jednostavniju i jednostrano zavedenu sliku koju je patriotska škola gradila i učenicima propisivala kao put za pravilno i poželjno obrazovanje.

Prvi tekst, o riječima koje se čuju i riječima koje se vide, bavi se sporim fenomenom nastanka pisane književnosti iz usmene i problemom potrebe za tim. Taj problem je golem i potreba za zapisivanjem riječi u razdobljima usmenosti nije bila samorazumljiva. Kultura kazivanja, pjevanja i slušanja epskih cjelina podrazumijevala je slušalačku opremljenost za tradicionalnu pjesmu. Zapisivanje tih pjesama zahtijevalo je drukčiju opremljenost, za koju je mjerodavno oko, a ne uho. Grci su za pisanje preuzeli feničanski alfabet i prilagodili ga grčkom govoru i pjevanju. Uživanje u napisanom zahtijevalo je promjenu, uz vremensku pridružena mu je i prostorna, s tekstom pred očima. Lordova tvrdnja da usmenoj književnosti ne treba pismo da bi bila književnost čini ovaj tekst važnom dopunom za šestu glavu njegove čuvene knjige koja stavlja Avda Međedovića u ulogu Homera.

Drugi tekst je rasprava o Homerovoj originalnosti. Lord zastupa stav da usmeni pjesnik može biti velik kao i pjesnik koji piše, te da je Homer primjer za to. Homerovi epovi su usmene tvorevine, koje su zapisane jako dugo nakon Homerove smrti. I *Ilijada* i *Odiseja* su usmena djela koja pokazuju da je grčka poezija stoljećima postojala kao usmena, a zapisana je mnogo kasnije. Rasprava o usmenoj pjesmi koja se izvodi i onoj koja se kazuje da bude zapisana nastala

je nakon istraživanja i bilježenja na terenu. Ta razlika daje i razliku u formulaičnom stilu dviju verzija, one čisto usmene i one zapisane po diktatu. Neki klasičari su svemu ovome još ranije našli nedostatke, za koje se ne može reći da su izvedeni iz strogih istraživanja na terenu ili u biblioteci. Uštogljenost i tvrdokornost takvih više se zasniva na mitizaciji homerskog doba te Homerova lika i djela nego na tome kako je ono nastajalo i bivalo izvođeno.

Prerušavanju epskog junaka sličnog onome u Homerovoj Odiseji, Albert B. Lord je posvetio treći tekst našeg izbora pod naslovom "Homerski odjeci u Bihaću". Paralelne scene s onima u Odiseji našao je u pjesmi "Sužanjstvo Šarca Mehmedage", u kojoj je Milman Parry vidio paralelu sa prizorima iz šeste knjige *Odiseje*: susret junaka s djevojkama koje toče vodu na bunaru kraj Udbine sličan je onome kad Nausikaja i sluškinje na rijeci peru rublje, a Odisej se od njih krije sve dok one ne počnu da igraju. Paralelne zgođe u usmenoj grčkoj i srpskohrvatskoj epici sa prerušavanjem junaka nakon duga izbjivanja od kuće dovele su Lorda do pitanja o neprekidnom i neprekinutom postojanju takvog povratničkog usmenog nasljeđa na Balkanu. Ovo poglavlje je i primjer za tvrdnju samog Lorda da često ne pravi razliku o tome da li piše svoje tekstove ili nastavlja Parryjeve.

Četvrti tekst je još jedna izdašna potvrda Lordove uvjerenosti u pjesničku i guslarsku veličinu Avda Međedovića. Lord i ovdje kazuje kako su Međedovićeve pjesme "živi dokaz da su najbolji pevači usmene ep-

ske poezije originalni pesnici koji rade u okviru tradicije na tradicionalan način." Taj se tekst čita u jednom dahu, po njegovoj svježini se ima utisak da autor o Međedoviću piše prvi put, čime se čitaocu nudi još jedan dokaz da je *The Singer of Tales* knjiga koju je Lord pisao cijeloga života, da je *work in progress*.

Peti tekst o Homeru kao tradicionalnom usmenom pjesniku je polemičniji od drugih. U njemu Lord odgovara na primjedbe nekih homerologa kako se južnoslavenski epovi ne mogu upoređivati sa Homerovim. Lord opovrgava tvrdnje da su Međedovićeve epske formule mehanička ponavljanja. U formulaičnom stilu Avda Međedovića, zaključuje Lord, nema nikakvih mehaničkih postupanja. Avdo je jedinstven guslar koji uči stihove, ali ne uči *formule*. Brojna su opovrgavanja tvrdnji homerologa u ovom tekstu, posebno je suptilno ukazano na razlike između improvizacije i stvaranja novih pripovjednih pjesama: nove pjesme u živoj epskoj stvarnosti sastavljaju se pomoću tradicionalnih formula i tema, a bave se tradicionalnim temama. Neosnovanom prigovoru jednog od homerologa kako je Lord natuknuo da je Homer "improvizovao" svoje epove, autor uzvraća kako bi i sam bio zaprepašten takvom tvrdnjom, ako bi je samo od koga čuo, pa podvlači kako "sastavljanje pjesme pri njenom izvođenju" ne znači improvizaciju, već sastavljanje pjesme.

Komparaciji južnoslavenskih epskih pjesama sa *Kalevalom* i opet sa Homerovim pjesmama posvećen je šesti tekst našeg izbora. To je još jedna Lordo-

va inovacija. Jedinstvenost *Kalevale* je u tome što je ona umjetnička pjesma sastavljena od cijelog narodnog pjesništva, ona je djelo pisca i filologa – sakupljača pjesama Eliasa Lönnrota. Tu je spomenut i srpski pokušaj stvaranja nacionalnog epa, *Lazarica* Sretena J. Stojkovića, koji u nakani nije uspio, iako je sastavio pjesmu u 24 pjevanja. Ispjevati dugu pjesmu svakako je legitiman princip duše svakog pjesnika koji hoće da mu se ime pamti, ali Avdu Međedoviću je taj princip bio i dalek i tuđ. On nije imao nikakvu pomisao na bilo kakvu pjesničku ili pjesmarsku slavu, iz harvardskih snimaka se vidi da nije znao ni šta bi to moglo biti.

Sljedeći, sedmi tekst našeg izbora, koji govori o temi *noćne posjete* u dvjema verzijama epa "Ženidba Smailagić Meha", uzet je iz Lordove knjigu *The Singer Resumes the Tale*, a ovu je poslije smrti autora priredila njegova supruga Marie Louise Lord. Zahtjevan termin *tema* ovdje je opet definisan, a Međedovićevu mijenjanje sadržaja *teme* i promjene u ekonomiji pjesme važni su za one koji se detaljnije bave teorijom epa.

Naša knjiga se završava tekstom pod naslovom "Homer i Huso", koji smo dali i knjizi. Ovdje se pominje "izvesni Huso Husović iz Kolašina, zbog slepila prozvan Ćor Huso", predstavnik generacije sandžačkih guslara koja je prethodila generaciji Avda Međedovića, guslara od koga su Lord i Milman snimili i zapisali najviše pjesama, koga Lord u ovom tekstu naziva "istinskim Homerom". Za Lorda je u ovom tekstu va-

žno da pokaže da je Avdo baštinik duge tradicije, da je i pre njega bilo pjevača "poput grčkog Homera". Završno poglavlje, sastavljeno od tri dijela, posvećeno je Lordovu učitelju Milmanu Parryju, a bavi se pitanjima kakva je Parry postavljao, a drugi su ih često ili preskakali ili zaboravljali: zašto se epovi dijele na pjevanja, šta leži u osnovi težnje da se duga pjesma dijeli na manje cjeline? Lord odgovara, svakako na osnovu istraživanja u jugoslavenskoj epskoj zajednici, da to određuju okolnosti u kojima se pjeva i fizička izdrživost pjevača, to jest pjesnika guslara. Potom, oslanjajući se na Parryja, zaključuje da južnoslavenski epski pjesnik nema nikakvu ideju o nekakvom "pjevanju" kao dijelu epa, to jest dio epa nije mjerodavna cjelina, mjerodavna cjelina je cio ep, cijela pjesma. Drugi dio posljednjeg poglavlja, uz narativne nedosljednosti u usmenom pjesništvu, otkriva da je sačuvano premalo rane grčke epike i ta nedostatnost ne dopušta zaključak kako je u tim epovima sve sama formula i tema, a što je osnovni princip usmene tehnike. Treći dio posljednjeg poglavlja je smjelo porođenje opkoračenja u homerskim i južnoslavenskim epovima. Izlaganje o jakim i slabim opkoračenjima, to jest o narušavanju podudarnosti između stiha i sintaktičke jedinice vjerovatno je najzahtjevniji tekst knjige, jer podrazumijeva da čitalac poznaje Homerove pjesme i homerski grčki. Ono je još jedan znak istraživačkog nadahnuća koje je Albertu B. Lordu i njegovom velikom uzoru Milmanu Parryju pružila usmena epika dinarskih krajeva.

* * *

Zahvaljujući Parryju i Lordu, imamo sačuvane Avdove pjesme i osnovne podatke o njemu. Za razliku od njega, Ćor Huso je, skoro kao Homer, pjevač obavijen tamom, njegova biografija nije napisana. On je umro dvadesetak godina prije nego što su Parry i Lord došli u Jugoslaviju radi istraživanja srpskohrvatske epike. Osim toga, od Ćor Husa nema nijednog neposrednog zapisa niti snimka.

Za Homera se već preko dvije hiljade godina tvrdi da je bio slijep, za Ćor Husa se ne zna je li bio ćorav u jedno ili u oba oka. Guslar Salih Ugljanin, koji ga je poznavao, kazao je da je bio slijep na jedno, a kapetan Ahmet-beg Mušović da je bio na oba oka. U Sandžaku su pridjevi *slijep* i *ćorav* u pravilu sinonimi. Ima ljudi (kao Hodo Katal) koji tvrde da Ćor Huso nije bio ni slijep ni ćorav, već da je bio *ćorda*, to jest namćor.

Ostala su svjedočenja da je Ćor Huso Husović odudario od svih sandžačkih guslara, i onih svoga vremena i onih ranijih. Gusle nikad nije nosio sa sobom, nije išao po kućama da gusla i pjeva, već je to činio po hanovima, a guslao je na guslama koje bi mu domaćin ponudio. Bio je lijepo obučen, o pojašu je imao pušku kuburu, a gospodskim ruhom je potpuno odudario od putujućih guslara, koji su u pravilu bili sirotinja ili prosjaci. Ostala je priča da je na poziv Franza Josepha Prvog, cara Austrije, a apostolskog kralja Ugarske i kralja Češke, guslao i pjevao

i u Beču, i da se odande vratio s brojnim i vrijednim poklonima.

O Ćor Husu Husoviću između dva rata je, osim dvojice američkih filologa, najpodrobnije pisao Alois Schmaus. Ni on nije mogao saznati tačnu godinu rođenja Ćor Husova. Prema danas učvršćenom mišljenju, uzima se da je Huso rođen 1853, a umro 1910. godine. Ni o njegovoj smrti nema jedinstva: po nekim, ubio ga je neki komita pravoslavac, po drugima, ubili su ga drumski razbojnici muslimani, uvjereni da je jašući na konju sa sobom imao dukate. Čini se da postoji saglasnost oko mjesta Ćor Husove smrti, u planini Rogozni prema Novom Pazaru. Sa Husom je ubijen i njegov pratilac, neki momak čije se ime ne zna.

Avdo Međedović ga se sjećao, još više drugi pjevači oko Međedovića. Avdova generacija pjesmara smatrala je Ćor Husove pjesme referentnim verzijama, koje je trebalo usvajati, putem slušanja samog Ćor Husa i pamćenjem. Te su pjesme smatrane *istinitima*, to jest obavezujućim verzijama. Dirati u njih kićenjem, nadodavanjem ili skraćivanjem bilo je smatrano i povredom principa istinitosti i svetogrđem. Pri tome se pod istinitošću nije smatralo nužno ono što pjesma kazuje, već ono što pjesma jeste. Ćor Husova pjesma je bila nešto kao *editio princeps*, i nije bilo preporučljivo u nju dirati ili u njoj nešto mijenjati. Naučiti, pa odguslati i otpjevati, to je smatrano za najviše što treba da čini pjevač Ćor Husova teksta.

* * *

Prevod Lordovog *The Singer of Tales* objavljen 1990. godine ostao je pastorče školske lektire svuda u Jugoslaviji. Svakako i zato što su tada jugoslaven-ske obrazovne strukture bile zabavljene podržava-njem nacionalista koji će kasnije razvaljivati i razvaliti zemlju Jugoslaviju.

Krvavo razvaljivanje Jugoslavije pratilo je i razva-ljivanje jugoslavenske kulture i jugoslavenskih kultu-ra, te je dovelo do jednog stanja čiji bi prikladan na-ziv bio kulturna katastrofa. U tom jezičkom i kultur-nom ratu, znatne gubitke je imala i poezija, naročito epska. gusHrvati i Bošnjaci su se "odrekli" gusala i "prepustili" ih Srbima, Srbi su se "odrekli" lirske pje-sme sevdalinke, prepustivši je Bošnjacima, Hrvati su šutke napustili guslanje, a proglasili tamburicu za na-cionalni instrument.

Tako stanje je i kod muslimanskog življa u San-džaku desilo to odricanje od epske pjesme. Ta pje-sma je dala najduže i najdublje pjesme upravo kod muslimana, dala je epove. Ta zajednica je rijetka, ako ne i jedina u Evropi, koja je u dvadesetom stoljeću stvorila desetine epova, i to su otkrili mjerodavni na-učnici. I sad su došla vremena da se odriče instru-menta bez kojih ta pjevanja ne bi ni nastala.

Ipak, u vrijeme kad je omraza pala na gusle, u Novom Pazaru je objavljeno osam knjiga Avda Međe-dovića. U njima je šest epova i četiri duge pjesme. Te je knjige priredio Hodo Katal, pjesnik koji živi u Tu-

tinu. Prije dvije godine, zahvaljujući saradnji Biblioteke XX vek i Kulturnog centra Novi Pazar, objavljeno je novo izdanje *Pevača priča*, a nakon nje se objavljuje i ova knjiga, koja, između ostalog, slavi sandžačke pjevače i pjesmare epova.

Sinan Gudžević